

Тетяна ВАСЮТИНА,

orcid.org/0000-0003-0253-1932

*кандидат педагогічних наук, доцент,
професор кафедри педагогіки та методики початкового навчання
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
(Київ, Україна) tetyana.vasyutina@gmail.com*

Юлія САЄНКО,

orcid.org/0000-0001-9174-7684

*кандидат педагогічних наук,
асистент кафедри початкової освіти
Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького
(Мелітополь, Запорізька область, Україна) saenko.yulya@gmail.com*

МЕТОДИКА ОРГАНІЗАЦІЇ РОБОТИ УЧНІВ 1-ГО КЛАСУ З КАРТОГРАФІЧНИМИ ПОСІБНИКАМИ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ КУРСУ «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ»

Зміст статті зумовлений потребою в урізноманітненні засобів та методів навчання молодших школярів, які вже 3-й рік навчаються за програмами НУШ. Охарактеризовано види картографічних посібників (атласи; стінні, настільні, контурні, інтерактивні карти; електронні посібники; глобуси тощо) та на конкретних прикладах показано важливість застосування атласу як провідного та незамінного засобу навчання сучасних учнів.

У публікації висвітлено переваги використання атласів «Я досліджую світ. Суспільство. Історія. Культура» та «Я досліджую світ. Природознавство» у роботі з учнями 1-го класу й наведено чіткі методичні рекомендації до організації роботи з ними. Встановлено, що дидактичний потенціал атласів сприяє забезпеченню часткової візуалізації освітнього матеріалу (рухи Землі, форми рельєфу, календар з «правилами кісточок» тощо); дає можливість використовувати їх у процесі роботи над проєктами (наприклад, «Видатні постаті», «Винаходи людства», «Юні українці-винахідники»). Наявність яскравих малюнків створює умови для складання розповіді за сюжетом і відповідей на запитання за їхнім змістом, вирішення цікавих завдань тощо. Невеликі тексти для читання розкривають зміст ключових понять теми, забезпечують розвиток зв'язного мовлення й дають можливість для реалізації ідей інтеграції в курсі ЯДС. Доступні для сприйняття контурні карти дають змогу одразу формувати предметні уміння у дітей із нанесення географічних об'єктів, їх розрізнення, класифікації (форми рельєфу, гідрологічні об'єкти, населені пункти) тощо. Також у статті приділяється значна увага парній та груповій організації роботи з атласом, що забезпечує формування у молодших школярів навичок співпраці як одного з наскрізних умінь школяра, представлених у нормотворчих документах початкової школи.

На основі одержаних результатів зроблено висновок про те, що використання атласів сприяє формуванню в учнів 1-го класу усіх складових частин природознавчої, громадянської та історичної компетентностей учнів, створює реальні можливості для інтеграції навчального матеріалу та посилення освітніх результатів з предмету «Я досліджую світ».

***Ключові слова:** учні 1-го класу, картографічна продукція, атласи, «Я досліджую світ».*

Tetiana VASIUTINA,

orcid.org/0000-0003-0253-1932,

*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Professor at the Department of Pedagogy and Methodology of Primary Education
National Pedagogical Drahomanov University
(Kyiv, Ukraine) tetyana.vasyutina@gmail.com*

Yuliia SAIENKO,

orcid.org/0000-0001-9174-7684

*Candidate of Pedagogical Sciences,
Assistant at the Department of Elementary Education
Bohdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University
(Melitopol, Zaporizhia region, Ukraine) saenko.yulya@gmail.com*

THE METHODOLOGY OF ORGANIZATION THE WORK WITH PUPILS IN THE 1ST CLASS WITH CARTOGRAPHIC MANUALS IN THE PROCESS OF STUDYING THE COURSE “I EXPLORE THE WORLD”

The article is due to the need to diversify the means and methods of teaching junior elementary school pupils who have been studying for 3 years to New Ukrainian School programs. The types of cartographic manuals (atlases; wall, desktop, contour, interactive maps; electronic manuals; globes; etc.) are described and the examples of the use of the atlas as a leading and indispensable means of teaching modern students are shown by specific examples.

The publication highlights the benefits of using atlases “I explore the world. Society. History. Culture” and “I explore the world. Natural Science” in work with pupils from the 1st classes and clear methodological recommendations for organizing work with them. It is established that the didactic potential of atlases contributes to the partial visualization of educational material (Earth's movements, landforms, calendar with «rules of bones», etc.); gives the opportunity to use them in the process of working on projects (for example, “Outstanding figures”, “Inventions of mankind”, “Young Ukrainians-inventors”, etc.). The presence of bright pictures creates the conditions for composing a story based on the plot and answers to questions about their content, solving interesting problems, and so on. Small reading texts reveal the content of the key concepts of the topic, ensure the development of coherent speech and provide an opportunity to implement the ideas of integration in the course of “I explore the world”. Perceivable contour maps allow you to immediately form children's subject skills in drawing geographical objects, their distinction, classification (landforms, hydrological objects, and settlements), etc. The article also pays considerable attention to the pair and group organization of work with the atlas, which ensures the formation of junior students' skills of cooperation as one of the cross-cutting skills of the student, presented in the normative documents of primary school.

Based on the results, it is concluded that the use of atlases contributes to the formation of pupils from the 1st class of all components of science, civic and historical competencies of students, creates real opportunities for integration of educational material and strengthening educational outcomes in the subject “I explore the world”.

Key words: *pupils of the 1st class, cartographic products, atlases, “I explore the world”.*

Постановка проблеми. Нові освітні реалії зумовлюють розроблення та застосування нових форм, методів і засобів навчання учнів початкової школи, які б мали максимальну результативність. До одних із таких засобів належать картографічні посібники, використання яких стає одним із продуктивних засобів навчання, адже дає змогу більшою чи меншою мірою візуалізувати освітній контент початкової школи, урізноманітнити види роботи з учнями, забезпечити реалізацію інтеграції змісту освіти на конкретних прикладах.

З 2018 року в Україні запроваджено інтегрований курс «Я досліджую світ» для початкової школи, який об'єднав у собі багато освітніх галузей Державного стандарту початкової освіти. Зміст предмету визначається Типовими освітніми програмами двох авторських колективів (за ред. О. Савченко та за ред. Р. Шияна), які мають різне бачення щодо обсягу матеріалу, особливостей його компонування та послідовності вивчення з різних галузей у змісті предмета. Проілюструємо на прикладі освітніх галузей «Природничої» і «Громадянської та історичної» Державного стандарту початкової освіти, як саме можна використовувати картографічні посібники під час вивчення молодшими школярами предмета «Я досліджую світ».

Опрацювання довідкових джерел дало нам можливість установити, що до навчальних картографічних посібників відносять атласи, електронні посібники, контурні карти, стінні та настільні карти, інтерактивні карти, глобуси, рельєфні карти

й моделі. Вони призначені для навчальних цілей, а їхній зміст повинен відповідати програмам предметів. Шкільний атлас, як і будь-який інший, – це складна картографічна модель із системною організацією. Він є не простим набором карт, а цілісною системою карт, які органічно пов'язані між собою й доповнюють одна одну. Серед перелічених видів посібників саме навчальні атласи займають ліву частку з усіх картографічних видань, які використовуються молодшими школярами (Даценко, 2011).

Крім дотримання стандартних поліграфічних вимог до всіх навчальних посібників, для картографічних характерними є також такі, як загальна відповідність змісту карт освітнім програмам, урахування вікових особливостей, дотримання принципу наочності, науковості, доступності для розуміння, відповідність естетичним та етичним критеріям, функціональна придатність для застосування, практичність (Даценко, 2011).

Як засвідчує практика, сформувати у молодшого школяра абстрактні уявлення та вміння переводити тривимірне зображення на площину й навпаки вдається через один із найскладніших видів практичної діяльності, а саме роботу з картографічними посібниками. У зв'язку з цим навчальний атлас із контурними картами є одним із важливих засобів навчання під час вивчення природознавства та громадянської освіти у змісті курсу «Я досліджую світ» у початкових класах України. Це зумовлено тим, що, вивчаючи приро-

дознавство, учні повинні отримати уявлення про розташування на земній поверхні географічних об'єктів (материків, гір, річок, міст), а зробити це можливо тільки за допомогою карт. Чим більше інформації вміщує карта, тим цікавіша вона для учня, бо допитливість є однією з особливостей дітей до 10-річного віку. Водночас карти та атласи як природничого, так і суспільствознавчого спрямування допомагають забезпечити часткову візуалізацію освітнього матеріалу, що фактично є вимогою якісного навчання дітей покоління α (Васютіна, 2019).

Аналіз досліджень. Детальний аналіз змісту атласів, які ми використовували у своєму дослідженні в 1-х класах шкіл Дніпровського району м. Києва (Атлас «Природознавство», 2020; Атлас ЯДС, 2020), показав, що вони якнайповніше спрямовані на формування в учнів усіх складових частин природознавчої, громадянської та історичної компетентностей учнів (а найбільше діяльнісної та когнітивної), що, на нашу думку, має максимальні можливості для інтеграції навчального матеріалу та посилення освітніх результатів предмету «Я досліджую світ». До того ж з огляду на те, що ці картографічні посібники розраховані на сучасних учнів, його текстове наповнення, формулювання речень, фотоілюстрації, шрифти, яскравість і якість оформлення цілком відповідають психолого-фізіологічним запитам учнів як на адаптаційний період у 1–2 класах, так і на навчання у 3–4 класах.

Мета статті полягає у з'ясуванні особливостей структурування й змістового наповнення атласів із курсу ЯДС, дидактичних можливостей, які вони мають, та демонстрації на прикладі 1-го класу того, як їх можна застосовувати у роботі з молодшими школярами.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи фахові джерела, можемо констатувати, що проблемі використання картографічної продукції в освітньому процесі давно приділяється увага з боку вчених і практиків. Провідними в цьому напрямі є дослідження Т. Байбари, О. Біди, М. Даценко, С. Коберника, Н. Коваль, В. Остроуха, В. Пакулової, О. Половинкіна, О. Скуратовича, К. Сонгайло. Спираючись на їхній доробок, можемо припустити, що сучасні атласи за вмілого методичного застосування здатні забезпечити реалізацію завдань Державного стандарту початкової освіти, Концепції НУШ, зокрема сприятимуть всебічному розвитку, вихованню та соціалізації особистості, яка здатна до повноцінного життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою (Держстандарт, 2019).

Детальний методичний аналіз чинних атласів, що використовуються в освітньому процесі в початковій школі, засвідчив наявність у їхньому змісті переваг, які здатні забезпечити ефективну реалізацію ідей курсу «Я досліджую світ». Зокрема, слід відзначити такі позитивні моменти.

1) Вміщення в узагальненому вигляді нового цікавого для сучасних дітей матеріалу, який сприятиме розвитку пізнавального інтересу до природознавства (пташиний та квітковий годинник, «правило кісточок», лікарські рослини, їстівні гриби, таблиці зі свійськими тваринами, культурними рослинами, ремесла та народні промисли, видатні постаті тощо) та громадянської освіти (видатні постаті та винахідники України, ремесла українців, архітектурні скарби нашої держави тощо). Такий матеріал створює широкі можливості для організації групової та парної роботи, що забезпечує формування такого наскрізного уміння, як співпраця.

2) Додавання текстової інформації до тем і наведення чітких визначень природничих та суспільствознавчих термінів (яких інколи немає в підручниках!), таких як «карта», «водойми», «прилади природодослідника», «явища природи», «види ремесел», «господарська діяльність», «права та обов'язки дітей». Це дає можливість учителю працювати з текстами, реалізуючи дидактичну мету письма, читання, розвитку зв'язного мовлення, втілюючи завдання внутрі- та міжпредметної інтеграції.

3) Наявність цікавих та якісних фотоілюстрацій, зрозумілих для учнів, з різним змістовим наповненням і дидактичною метою, а саме загального значення (адміністративні одиниці на карті України, винаходи людства, зразки продуктів господарської діяльності тощо; зображення рослин і тварин у різні сезони, походження рослин і тварин тощо) та з безпосереднього довкілля школяра (об'єкти живої природи, приклади сезонних явищ тощо), які, крім іншого, мають потужний патріотичний вплив (доводять велич України серед країн світу (видатні та відомі постаті; наша держава на карті світу тощо)) (Васютіна, 2019).

Проілюструємо результати експериментального дослідження використання атласів у роботі 1-х класів у школах Дніпровського району м. Києва. Так, на початку дослідження ми здійснили ретроспективний аналіз різної документації щодо якості освітнього процесу в початковій школі. Нами було помічено, що учителі початкової школи зосереджували свої зусилля перш за все на формуванні у молодших школярів теоретичних знань про географічну карту, а систематичному

формуванню вмінь працювати з різними видами карт (адміністративною, природних зон), отримувати з них відомості про географічні об'єкти, роботи з контурною картою зазвичай належна увага не приділялась. Це приводило до того, що одержані знання учні не завжди були здатні застосувати на практиці, і, переходячи в основну школу, вони загалом не мали достатньо сформованих навичок роботи з картографічними матеріалами, тому впродовж двох років у нашому дослідженні ми зосередили увагу на таких напрямках, як методичне розроблення змісту роботи з картографічними посібниками у початковій школі; семінари й консультації з учителями щодо різноманітності картографічних посібників та методики їх застосування у професійній діяльності.

Опишемо детальніше, які саме групи завдань ми рекомендували використовувати вчителям експериментальної школи у своєму дослідженні. Це були завдання, які спрямовані на формування дослідницьких умінь (практична робота (заповнення контурної карти), вимірювання температури повітря за допомогою термометра, встановлення часу за пташиним і квітковим годинниками); роботу з контурною картою («Перевір свої знання») для

застосування учнями своїх знань («Людина», «Світ живої та неживої природи», «Свійські та дикі тварини», «Прилади для вимірювання», «Материка», «Україна», «Водойми України», «Височини і низовини України»); виховання активної позиції щодо громадянської і соціально-культурної належності себе і своєї родини до України, інтересу до пізнання природи своєї країни («Що виробляють в Україні», «Моя країна – Україна» тощо); створення умов для самовираження учнів у різних видах діяльності, становлення екологічно грамотної та соціально адаптованої особистості (видатні постаті та відомі юні українці тощо).

Наведемо приклади використання атласу в освітньому процесі 1-го класу на окремих темах уроків (табл. 1) (Васютіна, 2019).

Закладам освіти, які працюють за Типовою освітньою програмою під керівництвом Р. Шияна, такі атласи теж надають широкі дидактичні можливості. У програмі виокремлено такі змістові лінії: «Я пізнаю природу», «Я у природі», «Я у рукотворному світі», які стосуються галузі «Природнича» та «Громадянська і історична». До них ми підготували ідеї щодо застосування атласу (табл. 2) (Васютіна, 2019).

Таблиця 1

Дидактичні можливості атласу «Я досліджую світ» для навчання учнів за Типовою освітньою програмою, розробленою під керівництвом О. Савченко (Типова, 2018)

Змістова лінія	Тема в атласі	Види роботи на уроках
1	2	3
Людина	План кімнати	<i>Творча робота.</i> Створення плану кімнати.
	Природа довкола нас	<i>Групова робота.</i> Заповнення таблиці «Ознаки живої та неживої природи».
	Явища природи в різні пори року. Календар пір року.	<i>Інтерактивний метод навчання «Акваріум».</i> Природа восени. Ознаки осені.
Людина серед людей	Людина – частина природи й суспільства	<i>Індивідуальна робота.</i> За малюнками охарактеризувати ознаки людини як частини природи та частини суспільства. <i>Парна робота.</i> Перетворити зміст малюнків на схему.
Людина в суспільстві	Людина у суспільстві	<i>Фронтальна робота.</i> Характеристика державних символів. <i>Індивідуальна робота.</i> Візуалізація прав та обов'язків дітей. Пояснювальна бесіда за змістом зображеного.
	Видатні постаті	<i>Фронтальна робота</i> «Покажи на карті». Відмітити на карті населений пункт, де жила видатна людина. Наприклад, С. Корольов? (м. Житомир). <i>Парна робота.</i> Розгляньте зображення визначних постатей та їхні досягнення. Створіть 5 запитань за інформацією про одного з них і поставте їх своєму сусіду. <i>Групова робота.</i> Завдання «Пошикувались». Виставити за алфавітом прізвища видатних людей, потім рік народження у порядку зростання.
Людина і світ	Моя країна – Україна	<i>Інтерактивний метод навчання «Навчаючи – вчусь».</i> Формується 6 команд, і кожна команда має тему, над якою працює (височини, низовини, гори, місто, річки, моря).
	Явища природи в різні пори року. Календар пір року.	<i>Робота в малих групах.</i> Складання пам'ятки, які зміни відбуваються за станом рослин, тварин, людей.

1	2	3
Людина і природа	Походження культурних рослин	<i>Індивідуальна робота.</i> Учні малюють культурну рослину і складають розповідь, використовуючи інформацію в атласі.
	Походження свійських тварин.	<i>Інтерактивний метод навчання «Незакінчені речення».</i> Вчитель називає тварин, учні шукають в атласі, на якому материку вони мешкають.
	Явища природи в різні пори року. Календар пір року.	<i>Метод «Групування».</i> Весна.
	Явища природи в різні пори року. Календар пір року.	<i>Метод «Сенкан» (вірш про літо).</i> 1 рядок. Іменник. 2 рядок. Два прикметника. 3 рядок. Дія, пов'язана з темою, що складається з трьох слів (дієслова). 4 рядок. Фраза, яка складається з чотирьох слів і висловлює ставлення до теми, почуття щодо обговорюваного. 5 рядок. Складається з одного слова, а саме синоніма до першого слова, в ньому висловлюється сутність теми, ніби робиться підсумок.

Таблиця 2

Дидактичні можливості атласу «Я досліджую світ» для навчання учнів 1-го класу за Типовою освітньою програмою, створеною під керівництвом Р. Шияна (Типова, 2018)

Змістова лінія	Орієнтовна тема уроку	Тема в атласі	Види роботи на уроках
Я пізнаю природу	Я і навколишній світ. «Для чого ми проводимо вимірювання?»	Календар пір року.	<i>Групова робота.</i> Вимірювання температури повітря протягом тижня.
	Як я досліджую навколишній світ. «За допомогою чого ми досліджуємо?»	Пташиний годинник. Квітковий годинник.	<i>Інтерактивний метод навчання «Крісло автора».</i> Які асоціації у вас виникають, коли ви чуєте слова «пташиний годинник» та «квітковий годинник»?
	Світ, який нас оточує. «Природа навколо нас. Нежива й жива природа».	Природа довкола нас.	<i>Вікторина</i> «Жива й нежива природа».
	Я і навколишній світ. «Дикорослі та культурні рослини».	Походження культурних рослин.	<i>Гра «Сортування».</i> Учні повинні розподілити рослини по групах (зернові, технічні, овочеві, плодово-ягідні).
	Я і навколишній світ. «Різноманітність рослин. Дикі та свійські тварини».	Походження свійських тварин.	<i>Метод «Кубування».</i> Наприклад, можливі такі вказівки на гранях куба: 1) опиши свійську тварину; 2) порівняй свійську тварину (на що схожа, від чого відрізняється?); 3) добери асоціації; 4) з'ясуй походження свійської тварини; 5) визнач значення для людини; 6) запропонуй аргументи за або проти свійської тварини.
Я у природі	Я живу в Україні! «Мій рідний край».	Моя країна – Україна.	<i>Гра «Четверте зайве».</i> Вчитель називає міста, річки, моря, низовини, височини, гори, а учні називають зайве.
	Я живу в Україні! «Рослини рідного краю».	Лікарські рослини. Отруйні рослини. Істівні гриби. Отруйні гриби.	<i>Створення лепбуку</i> «Все про рослини». <i>Дидактична гра «Пошикуймося».</i> Об'єднання дітей у групи, такі як лікарські рослини, отруйні рослини, їстівні гриби, отруйні гриби. Виписати за слова-назви своїх організмів, розташувавши їх за алфавітом від початку до кінця.
Я у рукотворному світі	Природні та рукотворні об'єкти. Що створили люди на планеті?	Винаходи людства. Історична й культурна спадщина країн світу.	<i>Групова робота.</i> Об'єднались у групи за назвами материків, охарактеризувати винаходи людей, які проживали на їхній території (створили об'єкт, який є культурною спадщиною). <i>Візуалізація.</i> Кожен учень зображає об'єкт історичної та культурної спадщини, не називаючи його. Він дає йому характеристику, а інші намагаються відгадати, що це.

Цінним доповненням у роботі з атласом є орієнтація на принципи та методи розвивального й проблемного навчання, деякі методи дидактичної евристики, щоб учні краще сприймали навчальний матеріал і якомога довше його зберігали у пам'яті. Як показують результати спостереження за освітнім процесом класів, де використовувались атласи, у дітей було більше можливостей для формування соціальних, комунікативних навичок через дидактичні ігри та нетрадиційні уроки з цим дидактичним засобом. Зокрема, матеріал атласів дав змогу здійснити захопливу багатоденну мандрівку, а саме зацікавити учнів певною темою, здивувати їх; показати шляхи та способи практичного застосування набутих знань; навчити молодших школярів висловлювати припущення, відстоювати власну думку, брати участь у діалозі

з тем, які в них представлені (наприклад, походження рослин і тварин, винаходи людства).

Результати фокус-групового опитування вчителів, задіяних у експериментальному дослідженні, показав, що використання даних атласів у процесі навчання учнів предмета «Я досліджую світ» суттєво допоможе досягнути очікуваних результатів навчання на кінець 2-го класу незалежно від освітньої програми, за якою здійснюється їх навчання.

Висновки. Таким чином, узагальнивши інформацію з різних доступних джерел та результати експериментального дослідження, можемо констатувати, що використання атласів у освітньому процесі початкової школи підвищує його ефективність, створює надійну пропедевтичну базу до вивчення інтегрованих предметів природничого циклу та має широкі виховні можливості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Атлас. Природознавство з контурними картами до курсу «Я досліджую світ». Київ : ДНВП «Картографія», 2020. 16 с.
2. Атлас «Моя Україна». Київ : ДНВП «Картографія», 2015. 32 с.
3. Атлас «Я досліджую світ» з контурними картами. Суспільство. Історія. Культура. Київ : ДНВП «Картографія», 2020. 18 с.
4. Васютіна Т., Ішук І., Остроух В. Дидактичні можливості атласу з природознавства до курсу «Я досліджую світ» (1–2 клас) для навчання молодших школярів. *Початкова школа*. 2019. № 5. С. 38–42.
5. Даценко Л. Навчальна картографія в умовах інформатизації суспільства: теорія і практика : монографія. Київ : ДНВП «Картографія», 2011. 228 с.
6. Державний стандарт початкової освіти. URL: <http://nus.org.ua/news/uryad-opublikuvav-novyj-derzhstandart-pochatkovoyi-osvity-dokument> (дата звернення: 1.03.2021).
7. Типова освітня програма, розроблена під керівництвом О. Савченко. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/nush/04/11/1tipova-osvitnya-programa-rozroblena-pid-kerivnistvom-o-ya-savchenko.docx> (дата звернення: 1.03.2021).
8. Типова освітня програма, розроблена під керівництвом Р. Шияна. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/nush/tipovaosvitnyaprogramal.doc> (дата звернення: 1.03.2021).

REFERENCES

1. Atlas. Pryrodoznavstvo z konturnymy kartamy do kursu "Ya doslidzhuyu svit". [Atlas. Natural science with contour maps for the course "I explore the world"]. Kyiv, State research and production enterprise "Cartography". 2020. 16 p. [in Ukrainian].
2. Atlas "Moya Ukrayina". [Atlas "My Ukraine"]. Kyiv, State research and production enterprise "Cartography". 2015. 32 p. [in Ukrainian].
3. Atlas "Ya doslidzhuyu svit" z konturnymy kartamy. Suspil'stvo. Istoryia. Kul'tura. [Atlas "I explore the world" with contour maps. Society. History. Culture]. Kyiv, State research and production enterprise "Cartography". 2020. 18 p. [in Ukrainian].
4. Vasyutina T., Ishchuk I., Ostroukh V. Dydaktychni mozhyvosti atlasu z pryrodoznavstva do kursu "Ya doslidzhuyu svit" (1–2 klas) dlya navchannya molodshykh shkolyariv. [Didactic possibilities of the atlas in natural sciences for the course "I explore the world" (grades 1–2) for teaching elementary school students]. *Elementary School*. 2019. № 5. P. 38–42. [in Ukrainian].
5. Datsenko L. Navchal'na kartohrafiya v umovakh informatyzatsiyi suspil'stva: teoriya i praktyka. Monohrafiya. [Educational cartography in the conditions of informatization of society: theory and practice. Monograph]. Kyiv, State research and production enterprise "Cartography", 2011. 228 p. [in Ukrainian].
6. Derzhavnyy standart pochatkovoyi osvity. [State standard of primary education]. URL: <http://nus.org.ua/news/uryad-opublikuvav-novyj-derzhstandart-pochatkovoyi-osvity-dokument> [in Ukrainian].
7. Typova osvitnya prohrama rozroblena pid kerivnytstvom Savchenko O. [Educational program standard developed under the guidance of Savchenko O.]. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/nush/04/11/1tipova-osvitnya-programa-rozroblena-pid-kerivnistvom-o-ya-savchenko.docx> [in Ukrainian].
8. Typova osvitnya prohrama rozroblena pid kerivnytstvom Shyyana R. [Educational program standard developed under the guidance of Shyyan R.]. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/nush/tipovaosvitnyaprogramal.doc> [in Ukrainian].